

Valsts drošības komitejas aģentu kartotēkas publiskošanas mēģinājumi 8. Saeimas periodā (2004–2006)

The Attempts of Declassification of Latvian SSR KGB Agent Cards during the 8th Saeima (2004–2006)

Jānis Taurēns, Dr. hist.

Latvijas Universitātes LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes

Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētais profesors

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: janis.taurens@lu.lv

Visu periodu kopš neatkarības atjaunošanas bijušās Valsts drošības komitejas dokumentārais mantojums ir bijusi nozīmīga politiska problēma Latvijas Republikā. VDK slepeno aģentu uzskaites kartotēka un tās liktenis vienmēr bijusi grūti risināma problēma. 2002.–2006. gadā Latvijas Republikas 8. Saeima trīs reizes pieņēma likumus par šo dokumentu kolekcijas atslepenošanu, tomēr šo procesu bloķēja Valsts prezidente. Pastiprinātā uzmanība, kas tika pievērsta VDK mantojumam, izraisīja plašas debates sabiedrībā un parlamentā. Šīs debates atspoguļoja Latvijas elites un sabiedrības priekšstatus par VDK dokumentāro mantojumu un plašākā nozīmē arī par totalitārā komunistiskā režīma mantojumu un tā vērtējumu mūsdienās.

Atslēgvārdi: Saeima, Valsts drošības komiteja, padomju režīms, dokumentārais mantojums, dekomunizācija.

During the entire period since the restoration of independence the documentary heritage of the former State Security Committee (KGB) has been a significant political problem in the Republic of Latvia. The registration documents (cards and journals) of the KGB secret agents and their destiny has always been a complicated issue. In 2002–2006, the 8th Saeima of the Republic of Latvia thrice legislated declassification of the abovementioned collection of documents, but this process was vetoed by the President of State. The attention focussed on the KGB documentary heritage caused extensive parliamentary and public discussions. These discussions reflected the opinions of both elite and society regarding the documentary heritage of KGB and, more generally, also about the heritage of totalitarian communist regime and its contemporary evaluation.

Keywords: Saeima, KGB, Soviet regime, decommunization, documentary heritage.

Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) aģentūras kartotēka bijusi politiski nozīmīgs jautājums jau kopš pirmajām dienām pēc PSRS sabrukuma, kad tā ar nosaukumu “čekas maiši” nonāca Latvijas Republikas varas iestāžu rīcībā. Bieži vien tiek aizmirsts, ka šiem dokumentiem – vairāk nekā 4000 aģentūras kartišu – ir arī liela vēsturiska vērtība, jo tie potenciāli varētu likt no cita skatpunkta palūkoties uz Latvijas atmodas procesiem un radošās inteliģences darbību padomju režīma pēdējā posmā. Zinātniskajā un populārzinātniskajā literatūrā šī problēma ir skarta. Dr. Ainārs Bambals veltījis pētījumu VDK dokumentu pārņemšanas procesam Latvijas Republikā.¹ Diezgan plaši VDK mantojumu, aģentūras kartotēku, tās pārņemšanu un dokumentu ticamības problēmu aplūkojuši publicisti Lato Lapsa, Sandris Metzūāls un Kristīne Jančevska eseju krājumā “Mūsu vēsture”. Viņi publicējuši arī Latvijas PSR VDK štata darbinieku sarakstu.² Protams, katrs mēģinājums publicēt VDK dokumentus izraisīja diskusijas Saeimā un masu informācijas līdzekļos, ekspertu intervijas un varas iestāžu paskaidrojumus. Plašas diskusijas noritēja 1994., 1998., 2004. gadā un kopš 2013. gada.

2004. gadā pagāja desmit gadi kopš likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” pieņemšanas 1994. gada jūnijā. Tas noteica desmit gadu ilgus ierobežojumus bijušajiem Valsts drošības komitejas darbiniekiem un aģentiem. Nepieciešamība izlemt, ko darīt ar šiem ierobežojumiem, noveda pie likuma izskatīšanas Saeimā līdz liktenīgā termiņa iestāšanās brīdim.

Laiks kopš likuma pieņemšanas 1994. gadā bija visai vētrains. Pati likuma pieņemšana bija saistīta ar tā saukto 5. Saeimas “čekas piecnieka” lietu, jo pieci tās deputāti tika apsūdzēti sadarbībā ar bijušo Latvijas PSR Valsts drošības komiteju.

Viens no viņiem – Georgs Andrejevs atzina savu sadarbību un demisionēja no Latvijas ārlietu ministra amata. Pārējie četri izlēma tiesāties un uzvarēja savās prāvās.³

Vairākas Saeimas bija mēģinājušas publicēt VDK aģentūru kartotēku. 1996. gadā “Tautas kustības Latvijai” deputāti bija ierosinājuši 6. Saeimai publicēt VDK aģentūru kartotēku, taču Saeima neatbalstīja šos priekšlikumus. Toreiz iesniegtais likumprojekts paredzēja reizē ar VDK aģentūru kartotēkas publicēšanu izbeigt VDK aģentiem noteikto ierobežojumu ieņemt amatus.

2000. gada martā TB/LNNK frakcija iesniedza likumprojektu par bijušo VDK aģentūru lustrāciju. Tas paredzēja laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” publicēt īpašu aicinājumu, kurā bijušie VDK aģenti tiktu mudināti pusgada laikā brīvprātīgi atzīt savu sadarbību ar VDK un reģistrēties Satversmes aizsardzības birojam. Bija paredzēts nepublicēt to aģentūru vārdus, kuru darbība nebija nodarījusi būtisku kaitējumu, “*izņemot valsts augstākās amatpersonas*”. Savukārt tiem, kuri nebūtu izmantojuši piedāvāto izdevību, būtu jāreķinās ar viņu vārdu publicēšanu. Visām publicētajām personām tiktu noteikti 10 gadus ilgi ierobežojumi: aizliegums “*strādāt par amatpersonām un ierēdņiem, pedagogiem, advokātiem, bankās un stratēģiskos saimniecības objektos*”, drošības dienestos”.⁴ Saeima nodeva likumprojektu Saeimas komisijā, taču tas tālāku virzību neguva.

2003. gadā, tuvojoties likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” noteiktajam 10 gadu termiņam, kļuva skaidrs, ka ir kaut kas jādara. Galvenās problēmas bija: 1) vai turpināt noskaidrot un konstatēt faktu par sadarbību ar VDK – šis process bija saistīts ar ierobežojumiem ieņemt amatus; 2) ko darīt ar VDK aģentūru kartotēku, proti, vai un kādā veidā to nodot atklātībai. Publicēšanas debātes sākās jau drīz

pēc 8. Saeimas sanāksšanas. 2003. gada janvāra beigās “Zaļo un Zemnieku savienības” (turpmāk – ZZS) priekšsēdētājs Augusts Brigmanis paziņoja, ka 8. Saeimai būtu jāatrisina čekas maisu problēma, un ierosināja, lai to uzņemtos Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija. Brigmanis ieteica izveidot darba grupu, kurā kompetenti cilvēki meklētu problēmas iespējamus risinājumus.

2003. gada jūlija sākumā Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga norādīja, ka par VDK aģentu kartotēku nepieciešama publiska diskusija. Viņa izteica pieņēmumu, ka aģentiem vajadzētu piedot: “*lielais vairums juristu un filozofu uzskata, ka kaut kādā stadijā jāpāņāk piedošana un lustrācija*”. Politiskās partijas pieļāva kartotēkas publiskošanu. TB/LNNK ierosināja atgriezties pie šīs partijas aplūkotās 2000. gada iniciatīvas par lustrāciju, kas dotu iespēju aģentiem noteiktā laikā pieteikties varas iestādēm. Pret to kā nokavētu un dārgu procesu iebilda Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (turpmāk – TSDC) priekšnieks I. Zālīte.⁵

2003. gada 15. oktobrī 8. Saeima pirmajā lasījumā izskatīja grozījumus likumprojektā “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”. Toreiz vispār netika aplūkota iespēja publikot bijušo VDK aģentu vārdus, bija paredzēts tikai izslēgt no likuma teksta 2002. gadā likvidēto Totalitārā režīma noziegumu izmeklēšanas komisiju. Debates bija minimālas, Latvijas Pirmās partijas deputāts Pēteris Simsons tikai norādīja, ka “*pie šī likuma, es ceru, mēs vēl ķersimies klāt pēc būtības*”.⁶

Otrajā lasījumā likumprojektu Saeima izskatīja 2003. gada 11. decembrī. Šoreiz debates bija plašākas, tajās apsprieda jautājumu, vai pagarināt 1994. gadā noteiktos ierobežojumus VDK darbiniekiem ieņemt amatus. Tomēr vairāki deputāti pieminēja

VDK aģentu vārdu publiskošanas problēmu un norādīja, ka likumprojekta izskatīšana trešajā lasījumā radīs būtiskus labojumus. Par aģentu vārdu publiskošanu iestājās deputāts Leopolds Ozoliņš.⁷

2003. gada beigās publiskajās debatēs izskanēja šaubas par to, ka jāpagarina aizliegums vēlēšanās kandidēt VDK štata darbiniekiem (nevis aģentiem). Tas bija saistīts ar tādu priecīgu notikumu kā Latvijā gaidāmās pirmās Eiropas Parlamenta vēlēšanas 2004. gada 12. jūnijā. Pieņemot Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumu, bija paredzēts saglabāt aizliegumu kandidēt VDK štata darbiniekiem un personām, kas bija turpinājušas darboties pretvalstiskajās organizācijās pēc 1991. gada 13. janvāra. Valdošās koalīcijas vairākums atbalstīja šos ierobežojumus.⁸ Diskusijā iesaistījās arī Valsts cilvēktiesību birojs (turpmāk – VCB), kas brīdināja, ka šādu ierobežojumu saglabāšana draud ar risku zaudēt procesu Eiropas Cilvēktiesību tiesā (turpmāk – ECT). Pēc VCB domām, varētu rasties šaubas, vai demokrātijas stāvoklis Latvijā kā “topošajā ES un NATO dalībvalstī” ir tik slikts un pasliktinājies salīdzinājumā ar 1994. gadu, ka tiešām jāpaglabā šādi ierobežojumi. VCB brīdināja, ka Latvija riskē ar prestižu un naudu, proti, ECT var lemt par kompensāciju izmaksu. Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja Solvita Āboltiņa norādīja, ka jautājumu var apspriest, bet iespējamo attieksmes maiņu grūti prognozēt.⁹ Tomēr galarezultātā Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumā netika iekļauti aizliegumi kandidēt VDK štata darbiniekiem un personām, kas pēc 1991. gada 13. janvāra sadarbojās ar komunistiskajām organizācijām. Šādi ierobežojumi pēc plašām debatēm netika pieņemti, Saeimai 2004. gada 29. janvārī trešajā lasījumā izskatot Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumu.¹⁰ Turpretī Saeimas vēlēšanu likumā šādi ierobežojumi VDK štata darbiniekiem un personām, kas “pēc

1991. gada 13. janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās” ir saglabājušies. 2006. gada 16. martā Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielā palāta atzina, ka Tatjanai Ždanokai, kura bija sadarbojusies ar minētajām organizācijām, noteiktie ierobežojumi kandidēt nacionālā parlamenta vēlēšanās bija pamatoti.¹¹

2004. gada maijā Saeimai bija trešajā lasījumā jāizskata grozījumi likumā “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”. Galvenā intriga, kas interesēja sabiedrību, bija jautājums, vai Saeima izšķirsies par VDK aģentu kartotēkas publiskošanu. Diskusijas presē sākās jau maija sākumā. “Neatkarīgās Rīta Avīzes” slejās pret maišu atvēršanu iebilda pazīstamais žurnālists un literāts Viktors Avotiņš. Viņa argumenti tālāko diskusiju gaitā atkārtojās dažādās variācijās. Par svarīgāko varētu uzskatīt kartotēkā minēto aģentu sociālās bīstamības trūkumu un arī neiespējamību pierādīt katras personas tiešo atbildību. Tālākajās debatēs par noteicošo kļuva tieši otrais arguments, kaut arī bijušo VDK aģentu radīto drošības draudi vai to trūkums kļuva par diskusiju objektu.¹²

19. maija plenārsēdē Saeima tomēr atbalstīja grozījumus likumā “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”, kas noteica, ka “VDK dokumenti ir izmantojami un publicējami bez ierobežojumiem”.¹³ Saeimas debates liecināja, ka ir pieņemts politisks koalīcijas lēmums: isās uzrunās publiskošanu atbalstīja Tautas partijas deputāts Artis Pabriks, ZZS līderis Augusts Brigmanis, “Jaunā laika” deputāti Artis Kampars un Ainars Latkovskis.¹⁴

Politiski tas bija sensitīvs laika posms – bija palikušas divas nedēļas līdz Latvijā pirmajām Eiropas Parlamenta vēlēšanām. Par lēmumu balsoja 78 deputāti no visām Saeimas toreizējo partiju frakcijām, izņemot Tautas saskaņas partiju, kas paziņoja, ka lūgs Valsts prezidenti likuma grozījumus neizsludināt. Vēlākie atkārtotie Saeimas lēmumi 2006. gadā varētu likt domāt, ka Saeimas pozīcija bija konsekventa un Saeimas vairākums tiešām vēlējās publikot aģentu kartotēku.

Sabiedrības rīcībā nokļuva Totalitārisma seku dokumentēšanas centra informācija, ka valsts rīcībā ir apmēram 4300 padomju režīma aģentu uzskaites kartiņu un daļa kartotēkas uzskaites žurnālu un ka kopumā padomju režīma gados ar LPSR Valsts drošības komiteju varēja sadarboties apmēram 25 000 aģentu.

“Latvijas Avīzes” žurnālists Māris Antonevičs apšaubīja VDK aģentūras kartotēku autentiskumu, pieļaujot, ka tajās var būt iekļauti cilvēki, kuri faktiski nav sadarbojušies ar VDK, bet “*istie aģenti kādā izdevīgā brīdī no turienes pazuduši*”.¹⁵ Valsts amatpersonas un ar valdošo eliti cieši saistītā “Diena” vairījās izteikt tāda rakstura pieņēmumus, kas būtībā apšaubītu valsts varas iestāžu spēju glabāt konfidenciālus dokumentus un novērst manipulācijas ar tiem.

Saeimas lēmums nekavējoties radīja negatīvas atsauksmes. Jau tās pašas dienas vakarā lēmums tika apspriests TV diskusiju raidījumā “Kas notiek Latvijā”. Tā vadītājs Jānis Domburs, rezumējot debašu rezultātus, rakstīja, ka nav atspēkoti pretargumenti par “visaptverošas publicēšanas jēgu”, un aprakstīja notikušo kā populismu un Saeimas nespēju pretoties viena deputāta (šajā gadījumā Leopolda Ozoliņa) iniciatīvai.¹⁶ Sabiedriskais diskurss tūlīt ieguva atklāti negatīvu raksturu arī laikrakstos. “Dienas” komentētājs Askolds Rodins par šo situāciju izteicās nicinošā piezīmē ar virsrakstu “Maisītāji: Deputātu pūlis nolemj uzšķērst

čekas maisus”, raksturojot notikušo ar izteicieniem “pahistēriska vieglprātība” un “parādes patriotisms”. Pārejot pie nopietnas negatīvas argumentācijas un atgādinot, ka valsts rīcībā ir vairāk nekā četri tūkstoši aģentu kartišu, A. Rodins norādīja, ka zinātnieki, kas veikuši rūpniecisko spiegošanu, būtu diferencējami no glūņiem, kuri ziņojuši par kaimiņu sarunām. Diferencēšanu neiespējamu padarīja aģentūras lietu nepieejamība, jo tās atradās Krievijā. Otrs būtisks arguments bija tas, ka “vairāki simti cilvēku” atzinušies brīvprātīgi un “devuši zvērestu” nekaitēt Latvijas valstij, tiesa, Rodins gan neprecizēja, kā tas noticis. Viņu vārdu publiskošana nozīmētu, ka valsts pievilusi viņu uzticību. Rodins norādīja arī, ka apkārtējo attieksmes pasliktināšanās kā smags sods ietekmētu ne tikai pašus bijušos VDK aģentus, bet arī jau mirušo aģentu tuviniekus. Viņš ierosināja izveidot darba grupu, kas izvērtētu situāciju un savus secinājumus nodotu ne tikai Saeimas, bet plašākas sabiedrības izvērtēšanai. Principā Rodina nostāja bija tuva prokuratūras un TSDC uzskatiem un argumentācijai.¹⁷ Rodina argumenti noraidīja VDK aģentu kartotēkas publiskošanas nepieciešamību, atsaucoties uz nodarīto kaitējumu.

Būtībā laikrakstu negatīvais viedoklis sakrita ar varas elites viedokli. Saeimas nevēlamā lēmuma sekas varēja novērst tikai tā laika Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, Satversmē paredzētajā kārtībā uzliekot veto pieņemtajiem likuma grozījumiem. “Diena” plašā publikācijā apkopoja daudzus viedokļus par aģentūras kartotēkas publiskošanu. Raksturīgi, ka tika saņemti (vai atspoguļoti) tikai negatīvi viedokļi. TSDC vadītājs Indulis Zālīte norādīja, ka aģentu kartotēkā tikai ap 600 no 4300 aģentiem snieguši ziņojumus par ideoloģiskiem un politiskiem jautājumiem. Viņš uzsvēra, ka kopš 20. gadsimta 60. gadiem tikai apmēram 15% visu VDK aģentu nodarbojušies ar ideoloģisko pretdarbību.

Pārējie sadarbojušies izlūkošanā un pretizlūkošanā, valsts noslēpuma aizsardzībā, cīņā pret organizēto noziedzību un korupciju. Zālīte uzsvēra arī, ka šī nelielā daļa zināmo VDK aģentu sabiedrības acīs būs atbildīgi par visiem pāridarījumiem.¹⁸ Tomēr būtu jājautā, vai no Latvijas Republikas un tās interešu viedokļa minētā izlūkošana un PSRS valsts noslēpumu aizsardzība būtu jāaizsargā mūsdienās?

Valsts prezidente V. Vīķe-Freiberga arī uzsvēra, ka nav saprotama vajadzība tieši šobrīd publiskot kartotēku, un norādīja, ka likums paredz dubultas sankcijas: gan noteikt VDK aģentiem aizliegumu ieņemt amatus, gan publiskot viņu vārdus. Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs Mareks Segliņš norādīja, ka likums pieļaus jebkuram Latvijas iedzīvotājam pieprasīt aģentu sarakstu un tas būs jāizsniedz.

Vairāki aptaujātie eksperti un viedokļa lideri arī norādīja, ka aģentu kartotēkas publiskošana nav lietderīga. Teologs Juris Rubenis un Latvijas vēstnieks Eiropas Padomē Georgs Andrejevs, kurš 1994. gadā bija atzinis savu sadarbību ar VDK, norādīja uz nepilnīgo informāciju un sabiedrības šķelšanās draudiem un aicināja uz lustrāciju, ar to saprotot katra aģenta individuālās vainas izvērtēšanu. Protams, sarunas ar 4500 cilvēkiem būtu dārgs un laikietilpīgs process, ņemot vērā arī to, ka cilvēki ne vienmēr vēlēties sadarboties.¹⁹

Jau 21. maijā Valsts prezidente, izmantojot Satversmes 71. pantā paredzētās tiesības, nodeva Saeimai otrreizējai caurlūkošanai likumu, kas tika pieņemts pirms divām dienām. Prezidente steigās, jo Satversme paredz, ka Valsts prezidents var izmantot šīs tiesības desmit dienas pēc likuma pieņemšanas. Vēstulē Saeimai Valsts prezidente norādīja, ka sabiedrībai ir tiesības zināt vēstures tumšās lappuses, arī VDK darbības apjomus, bet svarīgi atcerēties, ka ne visi aģenti darbojās pret disidentiem. Tika uzsvērts, ka jāizstrādā precīza kārtība, kāds

informācijas apjoms sabiedrībai būs pieejams, lai neapdraudētu cilvēkus, kuru darbība nav bijusi saistīta ar politiskām represijām. Prezidentes padomniece juridiskajos jautājumos Sandra Kukule norādīja, ka, pēc ekspertu teiktā, nevienā Austrumeiropas valstī nav publicēta visa informācija.²⁰

27. maijā Saeima vēl uz desmit gadiem pagarināja ierobežojumus bijušajiem VDK darbiniekiem un aģentiem. Šo likuma normu Satversmes tiesā (turpmāk – ST) apstrīdēja divdesmit 8. Saeimas deputāti no Tautas saskaņas partijas, bet viņu pieņemums tika noraidīts ar Satversmes tiesas 2005. gada 22. marta spriedumu. Saeimas deputāts A. Bartaševičs, uzstājoties ST, norādīja, ka Saeima bija noraidījusi priekšlikumus atcelt ierobežojumus kandidēt Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, strādāt policijā, prokuratūrā, iegūt Latvijas pilsonību. Bartaševičs uzskatīja, ka šie ierobežojumi neatbilst cilvēka tiesību pamatprincipiem un nebija pienācīgi izvērtēti.

Tiesvedības gaitā atklājās vairāki fakti. Interesantus materiālus par šo problēmu sniedz Satversmes tiesas stenogrammas ar prokurores Ivetas Mēteles un TSDC priekšnieka I. Zālītes liecībām. Rehabilitācijas un specdienestu prokuratūras prokurore Iveta Mētele liecināja, ka uz tiesu bija nosūtītas 213 lietas, lai konstatētu apzinātas sadarbības esamības vai neesamības faktu. Tikai desmit gadījumos tiesa bija atzinusi sadarbības faktu. Savukārt 61 pārbaudes lieta bija izbeigta, jo pats pārbaudāmais bija atzinies apzinātā sadarbībā. Šādu lēmumu VDK aģents parasti pieņēma, iepazīstoties ar savāktajiem dokumentiem un baidoties no tā, ka liecināt izsauks viņa ziņojumos minētās personas. Tomēr bieži vien šie dokumenti nedeva iespēju pārliecinoši pierādīt personas sadarbību ar VDK.²¹ I. Zālīte norādīja, piemēram, ka visos gadījumos, kad notikusi aģenta uzskaites kartiņas analīze, “*šie dokumenti tikuši atzīti par autentiskiem*”. Zālīte liecināja, ka tolaik pēc dažādu

iestāžu pieprasījuma veikts 15 000 pārbaudu gadā par sadarbību ar VDK, bet, piemēram, 2004. gadā šādu pārbaudi pieprasījušas 83 fiziskas personas. Viņš atzīmēja, ka fizisko personu pieprasījumu skaits pieaugu vēlēšanu periodā, kad partijas pašas pieprasīja no saviem deputātu kandidātiem šādu informāciju.²²

2004. gada 29. maijā tika publicēta TSDC priekšnieka Induļa Zālītes un Rehabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras virsprokurora Pētera Dzalbes intervija “Lauku Avīzes” žurnālistei Inārai Mūrniecei. Tajā viņi uzskaitīja ļoti plašu iemeslu klāstu, kāpēc VDK aģentu kartotēka nav uzskatāma par pilnīgu un nebūtu publicējama. Viņi norādīja, ka tikai ap 15% kartotēkā minēto aģentu ziņojuši par pretpadomju noskaņām. Pārējie darbojušies zinātniski tehniskajā izlūkošanā, pretizlūkošanā, organizētās noziedzības apkarošanā, sabotāžas novēršanā transportā.

Tika atkal atgādināts, ka lielākajai daļai bijušo VDK aģentu “*mēs nevaram likt preti nekādu faktus*”, jo aģentūras lietas ar darba ziņojumiem ir aizvestas uz Krieviju. I. Zālīte aizstāvēja arī tos aģentus, kuri darbojās pretizlūkošanā, piemēram, pasargājot padomju militāros objektus, jo “*ārzemju izlūkdienestī, iesūtot te it kā civilpersonas*”, mēģināja iegūt informāciju par tiem.

No intervijas izrietēja, ka notiek aktīvs process, kurā bijušie aģenti tomēr nonāk noteiktā mijiedarbībā ar varas iestādēm, tādu gadījumu bijis simtiem. Daudzi, ņemot vērā likumā noteiktos ierobežojumus, bija atteikušies no dalības politiskajā dzīvē, cerot, ka viņu identitāte nenonāks atklātībā. Kopumā tika izteikts uzskats, kas izskanēja arī citu varas pārstāvju paziņojumos, proti, ka dokumentu publicēšana nedrīkst nodarīt ļaunumu, tai jābūt saprātīgai un pārdomātai.²³ Lasot interviju, rodas jautājumi par daudziem tajā izteiktajiem apgalvojumiem. Piemēram, vai no Latvijas Republikas viedokļa padomju militārie

noslēpumi tiešām bija tik sargājami? Vai tiešām pastāvēja plaši “sabotāžas” draudi padomju transporta sistēmā? Cik morāla bija šī “zinātniski tehniskā izlūkošana”? Ārvalstu zinātnieki, kas kontaktējās ar kādu padomju zinātnieku, uzskatīja, ka runā ar kolēģi, nevis spēcīgu informatoru. Arī uzskati par sabiedrības dusmu vilni Latvijā, kurā nav bijis politiski motivētas vardarbības kopš PSRS sabrukuma, liekas pārspīlēti.

2006. gadā VDK aģentūras kartotēkas publiskošanas jautājumi aktualizējās. Preses radītais informatīvais fons joprojām bija nelabvēlīgs. Reaģējot uz premjera Aigara Kalviša paziņojumu LNT kanālā marta sākumā, ka beidzot jārod risinājums čekas maisu jautājumiem, “Diena” publicēja kārtējo rakstu, kurā dominēja publiskošanai nelabvēlīgi viedokļi. Pret publiskošanu iebilda bijušais ģenerālprokurors Jānis Skrastiņš, kurš norādīja, ka “*ir zudusi čekas maisu atvēršanas jēga un vienīgā nozīme ir ziņkārības apmierināšanai*”. Skrastiņš un citi domāja, ka kartotēkai ir tikai vēsturiska un zinātniska nozīme. Pašu prokuratūru satrauca jautājums, kā pasargāt bijušos VDK aģentus, kuri jau atzinuši savu sadarbības faktu.²⁴ Faktiski arguments, ka maisu operatīvā nozīme ir zudusi, var noderēt arī publiskošanas nolūkiem, jo kartotēkas vēsturisko un zinātnisko nozīmi kompetentās amatpersonas nenoliedza, bet uzsvēra.

2006. gada 7. jūnijā, piecus mēnešus pirms sava pilnvaru termiņa beigām, 8. Saeima atkal atgriezās pie čekas maisu publiskošanas. To atbalstīja Saeimas Juridiskā komisija un Saeimas deputāts Juris Dobelis no TB/LNNK frakcijas. ZZS frakcijas deputāta Arvīda Ulmes noraidošo nostāju varētu rezumēt kā uzskatu, ka viņš bija disidents, nevis VDK aģents, kā liecināja prokuratūras pārbaudes lietas materiāli. Ulme bija pārliecināts, ka īstie VDK arhīvi atrodas Maskavā un Latvijas rīcībā nonākušajiem dokumentiem varētu būt

provokatīvs raksturs. “Jaunā laika” frakcijas deputāts Paulis Kļaviņš izmantoja plaši lietotos argumentus, ka galvenā atbildība par padomju režīma darbību jāuzņemas partijas vadībai, bet VDK aģenti bija “*beidzamiem tani rindā – visu to rindā, kuri izpildīja padomju varas augstāko stratēģiju*”. Kļaviņš uzskatīja, ka 4880 cilvēku aģentūras kartotēkās nonāks aizdomu ēnā, bet tiesas ar Latvijas rīcībā esošajiem dokumentiem nespēs konstatēt katra konkrēto vainu, “*vai tas un tas bija īsts pakalpiņš un darbinieks vai nebija*”. Vairāki Saeimas deputāti runāja par VDK informatoru radiniekiem kā cilvēkiem, kuriem būs jācieš nevainīgiem. “Saskaņas Centra” deputāts Jānis Jurkāns, argumentējot par tuvinieku nevainību un ciešanām, paziņoja, ka būtu jāpublisko Latvijas Universitātes zinātniskā komunisma pasniedzēju vārdi, un ar nožēlu atcerējās, ka viņam nebija ļauts stāties pionieros un komjauniešos, jo viņa vecāki bija katoļi. Viņš uzskatīja, ka VDK dokumentu aktualizācija satur “šantāžas elementu” un to varbūt vajadzētu pilnībā aizliegt.²⁵ “Dienas” publikācija par Saeimas lēmumu atkal radīja negatīvu kontekstu. Saeimas lēmums paredzēja VDK aģentūras kartotēku publiskot 2006. gada 1. novembrī. Ināra Egle atzīmēja, ka šis notikums aizņems informācijas telpu laikā, kad uz pirmo sēdi pulcēsies 9. Saeima, tiks veidota jaunā valdība un Latvija gatavosies uzņemt NATO samita dalībniekus.²⁶ Tika atzīmēts arī, ka valdošās koalīcijas deputāti debatēs galvenokārt klusējuši. Tika citēts I. Zālīte, kurš norādīja, ka TSDC sagatavoto ievadu dokumentiem neviens nelasis, lasītāji uzreiz sāks ar kartotēku. Padomju laika disidents Jānis Rožkalns norādīja, ka vajadzētu “*sākt ar kompartijas nomenklatūras darbinieku sarakstu, jo čeka bija pakļauta partijai*”.²⁷

16. jūnijā Valsts prezidente V. Viķe-Freiberga, izmantojot Satversmes 71. pantā paredzētās tiesības, atkal nodeva likumu otrreizējai caurlūkošanai. Prezidente

norādīja, ka kartotēkā ir tikai sestā daļa no tiem, kuri vairāk nekā 40 gadu laikā bija sadarbojušies ar VDK. Vēlreiz tika uzsvērts, ka liela daļa kartotēkās minēto aģentu bija darbojušies organizētās noziedzības un korupcijas apkarošanā. Daļa Saeimas partiju (Tautas partija un "Jaunais laiks") solīja pieņemt likumu tajā pašā redakcijā, tādējādi liedzot Valsts prezidentei tālākas pretestības iespējas, bet Augusts Brigmanis (ZZS) solīja mudināt partijas deputātus uzticēt jautājumu jaunajai Saeimai.²⁸

2006. gada 26. oktobrī 8. Saeima savā pēdējā sēdē izskatīja Valsts prezidentes iebildumus. Pret publiskošanu atkal iebilda Valerijs Agešins un Arvīds Ulme. Agešins norādīja uz sabiedrības sašķeltības draudiem, ko izraisītu dokumentu publiskošana, un kartotēkas nepilnīgo raksturu, kā arī iespējamām falsifikācijām.

Deputāts Aleksandrs Kiršteins, kas tolaik nepiederēja ne pie vienas no Saeimas frakcijām, atbalstot kartotēkas publiskošanu, uzsvēra, ka nav ticami argumenti par kartotēkas viltošanu. Kartotēkas izvešanu aizkavēja VDK aparāta cerības kalpot arī neatkarīgajai Latvijai pēc PSRS sabrukuma. Kiršteins neticēja arī, ka līdzētu aicinājums VDK kadriem un aģentiem brīvprātīgi piešķirties, īstenojot labprātīgu lustrāciju. Viņš iebilda pret to, ka, skatot likumu 26. oktobra sēdē, tiek mainīts kartotēkas publiskošanas datums, to atceļot uz 2007. gada 1. martu. Ja Saeima atkārtoti pieņemtu likumu negrozītu, atstājot 1. novembri kā publiskošanas datumu, Valsts prezidentei saskaņā ar Satversmi vairs nebūtu iespējams to nosūtīt otrreizējai caurlūkošanai. Kiršteins nešaubījās, ka prezidente nelaidīs garām iespēju trešo reizi noraidīt likumu. Viņš norādīja, ka A. Cimdiņas grāmatā, kas veltīta prezidentei, varot redzēt daudzu VDK aģentu fotogrāfijas. Kiršteinu satrauca problēma par latviešu inteliģenci, kas, viņaprāt, kalpoja "PSRS Valsts drošības komitejai laikā, kad bija jau skaidrs, ka PSRS jau

sabruk". Kiršteins aizrādīja, ka VDK aģentu kartotēka tika atstāta Latvijā, jo ietekmīgi Latvijas politiķi, tostarp pats Anatolijs Gorbunovs, cerēja izmantot to "suverēnās" (pēdējās) Latvijas Drošības komitejai".²⁹ Tomēr Saeima nolēma VDK aģentūru publikot 2007. gada 1. martā. Laikraksti atzīmēja, ka tas paver Valsts prezidentei iespējas nodot likumu otrreizējai caurlūkošanai.³⁰ "Dienas" komentētājs Aivars Ozoliņš mudināja prezidenti tā arī rīkoties, norādot, ka likums ticis pieņemts "priekšvēlēšanu pseidopatriotiska populisma drudzī" un ka prezidentes veto Saeimas pilnvaru beigās nozīmēs likuma nāvi, savukārt 9. Saeimai nāksoties rakstīt jaunu likumu.³¹

Valsts prezidente 2006. gada 1. novembrī atkal nodeva likumu otrreizējai caurlūkošanai³², tātad jau otro reizi 2006. gadā.

V. Viķes-Freibergas argumentācija pausta viņas vēstulēs Saeimai 2004. gada 21. maijā, 2006. gada 16. jūnijā un 2006. gada 1. novembrī. Valsts prezidente argumentēja, ka Latvijai pieejamais dokumentu kopums "nedod iespēju izvērtēt katru atsevišķu sadarbības ar VDK faktu", "nesniedz informāciju par sadarbības motivāciju un raksturu, neliecina par sadarbības raksturu", neatspoguļo "katras personas individuālo attieksmi", nepierāda vainu. Ņemot vērā to, ka valsts rīcībā nav minēto dokumentu, prezidente aicināja veikt izpēti, balstoties uz bijušo aģentu brīvprātīgu sadarbību ar izmeklēšanas un pētniecības iestādēm. Prezidente ieteica iesaistīt izpētē Latvijas vēsturniekus.³³

Kopumā argumentus pret aģentu kartotēkas publiskošanu, kas izskanēja 8. Saeimas periodā, var rezumēt šādi.

Pirmā iebildumu grupa ir viltojumu un provokāciju teorijas.

Aģentu kartotēkas dokumenti ir pašas Latvijas PSR Valsts drošības komitejas provokācija, tie ir īpaši safabricēti, lai šķeltu Latvijas sabiedrību un kompromitētu nevainīgus cilvēkus. Mērenāks un vismaz šķietami ticamāks ir variants, ka Latvijā ar

kādu noteiktu nolūku atstāti tieši šie dokumenti. Cits variants: aģentu kartotēkas dokumenti nav ticami un nesniedz pilnīgu ainu, jo nav uzglabāti korekti, personas, kas piederēja pie politiskās elites vai samaksāja adekvātus kukuļus, vai abējādi, varēja panākt viņu kartīšu iznīcināšanu.

Pastāvēja uzskats, ka aģentu kartotēka un uzskaites žurnāli principā nav apšaubāmi, tomēr šaubas izraisa, piemēram, tas, ka VDK darbinieks, lai atskaitītos vadībai, varēja ierakstīt kartotēkā faktiski nesadarbojušos personu vārdus.

Varas iestādes vienmēr ir noraidījušas versijas par kartotēku nepilnību. Jau 1994. gadā toreizējais ģenerālprokurors Jānis Skrastiņš norādīja, ka bez aģentu kartītēm Latvijas varas iestāžu rīcībā ir arī aģentūras reģistrācijas žurnāli un šie ieraksti sakrīt, ja kartītes numurs ir vienāds ar ieraksta numuru žurnālā (tas neattiecas uz LPSR VDK I (ārējās izlūkošanas daļu), kuras aģentūras uzskaites žurnāls nebija Latvijas iestāžu rokās).³⁴ 1998. gadā TSDC eksperti bija atšifrējuši lielu daļu no elektroniskās datubāzes "Alfa", un Latvijas sabiedrības rokās nonāca informācija par plašu izspiegošanas sistēmu. Principā atšifrētie dokumenti nostiprināja kartotēkas informācijas ticamību.³⁵

Šo versiju grupu noraida eksperti. Vēstures doktors Ainārs Bambals intervijā "Neatkarīgās Rīta Avīzes" redaktorei Elitai Veidemanei norādīja, ka viņu kā arhīva ekspertu sanikno nekompetenti apgalvojumi par falsifikācijām un pierakstījumiem. Bambals uzsvēra, ka VDK aģentu kartotēku var salīdzināt ar aģentu uzskaites žurnālu.³⁶ Deputāts Paulis Kļaviņš norādīja apzinātas provokācijas iespēju, ka tā vai cita persona apzināti iekļauta aģentūras sarakstos, jo tad VDK darbiniekiem būtu vajadzējis spēt paredzēt nākotni, proti, noteikt, kurš tiks ievēlēts Saeimā un, to zinot, sagatavot aģenta kartītes. Datu viltošanas hipotēzi viņš nosauca par neiespējamu.³⁷

Prokuratūras darbinieks Klementijs Rancāns, kurš bija darbojies VDK dokumentu pārņemšanā, arī noraidīja speciālas provokācijas iespēju un norādīja uz VDK komplotēto birokrātiju kā iemeslu tam, ka "mums ir tāds maisu saturs, nevis tas tāds tika atstāts provokatīvos nolūkos". Tomēr viņš pieļāva, ka principiālai maisu atstāšanai ir vēl kādi mērķi.³⁸

Otra versiju grupa ietver šaubas par publikācijas lietderību tiesisku un morālu apsvērumu dēļ.

Daudzi argumentēja, ka Latvijas rīcībā esošie dokumenti nedeva iespēju secināt, kāda bija konkrēti katra aģenta loma, vai viņa darbība bija saistīta ar politiku un ideoloģiju vai, piemēram, cīņu pret organizēto noziedzību un korupciju. Pēdējā gadījumā mafijai un kukuļņēmējiem sarakstu publiskošana būtu kā negaidīta dāvana. Sarakstu publiskošana sagādātu morālas ciešanas cilvēkiem, viņu bērniem un mazbērniem, citiem tuviniekiem. Vēlme atjaunot savu godīgo vārdu izraisītu tiesas procesus, kas nepilnīgo dokumentu dēļ būtu grūti novedami līdz galam. Sensitīvas bija divas potenciālo aģentu grupas: radošā inteliģence un politiķi, īpaši tie, kuri 1990. gada 4. maijā balsoja par neatkarības atjaunošanu. Pastāv iespēja, ka dokumentu publiskošana izraisītu grandiozu skandālu, ja izrādītos, ka populāri literāti un mākslinieki, tautā mīlēti nacionālās atmodas līderi un politiķi būtu bijuši VDK aģenti. Kas notiktu, ja noskaidrotos, ka, piemēram, par 4. maija deklarāciju balsojis būtisks skaits VDK aģentu – Augstākās Padomes deputātu. 2000. gada martā I. Zālīte nodeva atklātībā ziņas, ka tādu deputātu – neatkarības deklarācijas atbalstītāju – VDK aģentu bijis 23, turklāt neatkarības pretinieku vidū VDK aģentu neesot bijis.³⁹

VDK aģenti un pat kadru darbinieki bija tikai izpildītāji, gandrīz vai zemākais posms komunistiskā režīma varas sistēmā. Tika argumentēts, ka būtu nepieciešams

aplūkot visu situāciju kompleksi kontekstā ar partijas un izpildvaras darbību. Labi zināms, ka daudzi padomju nomenklatūras darbinieki ieņēma ļoti augstus amatus Latvijas Republikā.

Visu debašu gaitā tajās aktīvi piedalījās Saeima, struktūras, kas atbildēja par dokumentu saglabāšanu un darbu ar bijušajiem VDK aģentiem, proti, TSDC un prokuratūra, galvenie laikraksti un Valsts prezidente. Izpildvaras struktūras principā aktīvi iebilda pret dokumentu publiskošanu. TSDC intervijās presei norādīja uz nepilnīgo un izkropļoto ainu, ko radīs dokumentu atvēršana, un morāliem apsvērumiem. Tāda publiska aktivitāte bija pat mazliet netipiska šāda rakstura institūcijai. Prese labprāt publicēja negatīvus materiālus, un tās argumentācija acīmredzot bija atbildīgo struktūru ietekmēta. Valsts prezidente V. Viķe-Freiberga divarpus gadu laikā trīs reizes izmantoja valsts galvas veto tiesības, lai novērstu kartotēkas publiskošanu. Visbeidzot, pati Saeima nemaz nebija publiskošanas entuziaste. Saeimai atkārtoti pieņemot likumu tādā pašā redakcijā, Valsts prezidents, kā nosaka Satversme, otrreiz iebildumus nevar celt. Šo iespēju Saeima neizmantoja. Nevar izslēgt pat savdabīgu Saeimas un prezidentes saspēli, vadošajiem politiķiem zinot, ka prezidente uzliks veto, un dodot viņai šādu iespēju.

Šāda slēpta sadarbība starp prezidenti un politiķiem nebija retums. 2001. gadā politiķi lūdza Valsts prezidenti uzņemties iniciatīvu un ierosināt likuma grozījumus, kas atceltu prasību deputātu kandidātiem mācēt latviešu valodu augstākajā – trešajā – līmenī. Valdība zināmā mērā baidījās šādu ierosinājumu izteikt.⁴⁰ Pēc prezidentes iniciatīvas attiecīgi likuma grozījumi tika pieņemti. Aivars Ozoliņš rakstīja, ka Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja Mareka Segliņa izteikumi arī likuši noprast, ka parlaments vēlas dot prezidentei iespēju uzlikt veto likumam par aģentu kartotēkas publiskošanu.⁴¹

Protams, jājautā, kas būtu noticis, ja, piemēram, Saeima pārvarētu Valsts prezidentes veto un 2006. gada 1. novembrī “Latvijas Vēstnesī” tiktu publicēti VDK aģentu vārdi. Kaut arī sākotnēji tas izraisītu satricinājumus, skandālus un pat tiesas prāvas, tagad, pēc deviņiem gadiem, sabiedrības pārsteigums un neizpratne jau būtu pagātnē. Plaša zinātniska un sabiedriska diskusija, ko veicinātu dažādi politiski un sabiedriski spēki, daudzi zinātnieki, arī sniegtu priekšstatu par VDK aģentūras darbību, iespējams, atbildības pakāpi, daudzi varbūt saprastu, ka nav kļuvuši par nepieskaramajiem. Attiecībā uz pašiem VDK aģentiem īstenotos princips, ka šausmīgas beigas ir labākas nekā nebeidzamas šausmas.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Pētījuma tēzes sk.: A. BAMBALS. PSRS un Latvijas PSR Valsts drošības komitejas dokumentu pārņemšanas process Latvijas Republikā. In: Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija. Ziņojumu kopsavilkumi starptautiskajai zinātniskajai konferencei 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. Rīga 2015, 21.–23. lpp. Vistuvākajā laikā paredzēts izdot pilnu pētījuma tekstu.

² LATO LAPSA, SANDRIS METUZĀLS, KRISTĪNE JANČEVSKA. Mūsu vēsture 1985–2005 II. Rīga 2008, 380.–416. lpp.

³ Ibidem, 197.–198. lpp.

⁴ NELLĪJA LOČMELE. Saeima atbalsta Lustrācijas likumu. In: Diena, 17.03.2004., 4. lpp.

⁵ Prezidente par čekas maišu jautājumu vēlas publisku diskusiju. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/196150-prezidente_par_cekas_maisu_jautajumu_velas_publicisku_diskusiju (skatīts 02.02.2016.).

- ⁶ Latvijas Republikas 8. Saeimas 2003. gada 15. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_031015/st1510.htm (skatīts 02.02.2016.).
- ⁷ Latvijas Republikas 8. Saeimas 2003. gada 11. decembra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_031211/st1112.htm (skatīts 02.02.2016.).
- ⁸ SANITA JEMBERGA. Koalicijā šaubas par liegumu čekistiem. In: Diena, 11.12.2003., 6. lpp.
- ⁹ SANITA JEMBERGA. VCB vēlēšanu ierobežojumus čekistiem uzskata par riskantiem. In: Diena, 16.12.2003., 4. lpp.
- ¹⁰ Sk.: Latvijas Republikas 8. Saeimas 2004. gada 29. janvāra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_040129/st2901.htm (skatīts 02.02.2016.).
- ¹¹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas ziņojums: Latvija uzvar Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas lietā "Tatjana Ždanoka pret Latviju". Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/21241-latvija-uzvar-eiropas-cilvektiesibu-tiesas-lielas-palatas-lieta-tatjana-zdanoka-pret-latviju> (skatīts 02.02.2016.); ECT preses relīze par lietu. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=978213&Site=COE> (skatīts 02.02.2016.).
- ¹² VIKTORS AVOTIŅŠ. Izbērt maisus partiju silēs. In: Neatkarīgā Rita Avīze, 06.05.2004., 2. lpp.
- ¹³ ILZE KUZMINA. Pēkšņi atver "čekas maisus". In: Latvijas Avīze, 20.05.2004., 1., 4. lpp.
- ¹⁴ Latvijas Republikas 8. Saeimas 2004. gada 19. maija sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_040519/st1905.htm (skatīts 01.02.2016.).
- ¹⁵ MĀRIS ANTONĒVIČS. Vai uzzināsim bandīniekus? In: Latvijas Avīze, 22.05.2004. Citēts pēc: Latvijas Politiski represēto apvienības datubāze. Pieejams: lpra.vip.lv/maisi2004maijs.htm (skatīts 02.02.2016.).
- ¹⁶ JĀNIS DOMBURS. Kas notiek Latvijā? Citēts pēc: Latvijas Politiski represēto apvienības datubāze. Pieejams: lpra.vip.lv/maisi2004maijs.htm (skatīts 02.02.2016.).
- ¹⁷ ASKOLDS RODINS. Maisītāji. In: Diena, 21.05.2004., 2. lpp.
- ¹⁸ SANITA JEMBERGA. Maisu atvēršana raisa bažas. In: Diena, 21.05.2004., 1., 3. lpp.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ SANITA JEMBERGA. Prezidente prasa Saeimai pārstrādāt VDK kartotēkas likumu. In: Diena, 22.05.2004., 1., 4. lpp.
- ²¹ Latvijas Republikas Satversmes Tiesas Spriedums Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2005. gada 22. martā lietā Nr. 2004-13-0106. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-13-0106.rtf (skatīts 02.02.2016.).
- ²² Latvijas Republikas Satversmes Tiesas sēdes stenogramma 2005. gada 22. februārī. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_2004-13-0106.rtf (skatīts 02.02.2016.).
- ²³ Citēts pēc: Latvijas Politiski represēto apvienības datubāze. Pieejams: <http://lpra.vip.lv/dzalbe.htm> (skatīts 02.02.2016.).
- ²⁴ GUNTA SLOGA. Maisu atvēršana lielu labumu nedošot. In: Diena, 10.03.2006., 4. lpp.
- ²⁵ Latvijas Republikas 8. Saeimas 2006. gada 7. jūnija sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_060607/st0706.htm (skatīts 01.02.2016.).
- ²⁶ NATO valstu un valdību vadītāju konference Rīgā notika 2006. gada 26.–28. novembrī.
- ²⁷ INĀRA EGLE. Saeima nolemj atvērt čekas maisus 1. novembrī. In: Diena, 08.06.2006., 3. lpp.
- ²⁸ GUNTA SLOGA. Prezidente neatbalsta čekas maisu publiskošanu, nosūta likumu atpakaļ. In: Diena, 17.06.2006., 3. lpp.
- ²⁹ Saeimas 2006. gada 26. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_061026/st2610.htm (skatīts 02.02.2016.).
- ³⁰ INĀRA EGLE. Deputāti pārceļ Valsts drošības komitejas aģentu publicēšanas laiku. In: Diena, 27.10.2006., 4. lpp.
- ³¹ AIVARS OZOLIŅŠ. Jāliek punkts maisu virināšanai. In: Diena, 30.10.2006., 2. lpp.

- ³² Nosūtot atkārtotai caurlūkošanai likumu “Grozījumi likumā “Par bijušās VDK dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personas sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu””. In: Latvijas Vēstnesis, 20.06.2006., 22. lpp.; Atkal atdod likumu. In: Latvijas Vēstnesis Plus, 02.11.2006., 2. lpp.
- ³³ Ibidem.
- ³⁴ Latvijas Republikas 5. Saeimas 1994. gada 27. aprīļa sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2704.html (skatīts 02.02.2016.).
- ³⁵ INTA UPLEJA, DANS TITAVS. Vai nav pienācis laiks vētīt čekas maisus? In: Diena, 26.10.1998., 18. lpp.; INTA UPLEJA, DANS TITAVS. VDK aģenti ziņoja no kāzām, bērēm un studentu kopmītnēm. In: Diena, 06.11.1998., 14. lpp.
- ³⁶ ELITA VEIDEMANE. Vēstures doktors Ainārs Bambals: Pagātņi nevar sadedzināt. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 13.08.2014., 2., 4. lpp.
- ³⁷ LAPSA et al., Mūsu vēsture, 395.–396. lpp.
- ³⁸ Ibidem, 396. lpp.
- ³⁹ NELLĪJA LOČMELE. 23 par neatkarību balsojušie sadarbojušies ar VDK. In: Diena, 02.03.2000., 1. lpp.
- ⁴⁰ SANITA JEMBERGA, PAULS RAUDSEPS, GUNTA SLOGA. VVF. Prezidentes Vairas Viķes-Freibergas politiskā biogrāfija. Rīga 2008, 104. lpp.
- ⁴¹ OZOLIŅŠ, Jāliek punkts maisu virināšanai.

SUMMARY

In 2005, 10 years passed after adoption of the law “On Maintenance, Use of Documents of the Former Committee for the State Security (known as KGB – JT) and Establishing the Fact of Collaboration of the Person with the CSS” in 1994. It was time to decide, whether to prolong the procedure of establishing the “fact of collaboration and corresponding limitations for former agents to occupy official state positions”. The second major issue was the fate of still closed agent cards. During the previous period, *Saeima* (the Republic of Latvia Parliament) several times discussed a declassifying of KGB Files to allow public access to individual cards, where about 4800 former KGB agents had been registered.

During the legislation process in May, 2004, *Saeima* somewhat unexpectedly voted for declassifying “KGB files”. The decision of parliament evoked an immediate negative reaction from the structures responsible for that archive and the work with former agents. The head of the Documentation Center of the Consequences of Totalitarianism, Indulis Zālīte argued that there were 4800 individual cards at the disposal of Latvia’s authorities. However, agent cards did not provide the necessary information in order to appraise the level of cooperation and responsibility of each individual. He indicated that just 15% of the known agents had a connection with political repressions. Others were involved in scientific intelligence, counterintelligence, fight with organized crime and corruption. The mainstream press, influential newspapers “Diena”, “Neatkarīgā Rīta Avīze”, “Latvijas Avīze” took a similar position. Already in May 21, the President of the Republic vetoed the decision of the Parliament. The Parliament postponed a declassification issue, but just prolonged procedure of “face control” of former KGB agents for state positions for another 10 years. *Saeima* twice returned to the process in 2006. In June 2006, the Parliament legislated to publish names of former agents in the official newspaper in November 1. The president once more used her veto rights. The Parliament accepted a new law that

moved date of publication to March 1, 2007 and the President vetoed it for the third time. Actually, it put an end to the attempts to open “KGB files” because of inauguration of the new Parliament in November, 2006.

There were two groups of arguments against declassification. The first group was concerned about the possible falsifications of documents, special purposes, which dictated their leaving at the disposal of Latvian authorities. General Prosecutor Office and the Documentation Center of the Consequences of Totalitarianism actively denied a possibility of falsifications; it was impossible to foresee, who would be elected to *Saeima* in order to fabricate an agent card. The second group of arguments addressed the potential damage of declassification for agents themselves, their relatives and the entire society.